

Vad är ett folkbibliotek?

Tittar man på vår utmärkta bisblogg i "ämnesmolnet" till höger så får man 61 olika svar. Det visar onekligen hur många "konnotationer" man på forskarspråk kan lägga in i begreppet idag. Idag är ett bibliotek mycket mer än bara "bibliotek". Men så har det inte alltid varit.

Mats Myrstener

Foto: Stockholms stadsarkiv

Skulle man fråga den vanlige/a medborgaren på gatan skulle man nog få både svävande och lite olika svar. Samma sak från våra politiker, som sällan vet vad man egentligen sysslar med på ett folkbibliotek. Böcker, ja det är nog alla överens om. Men sedan?

Hade man ställt frågan runt 1930 hade man i alla fall inte behövt tveka om svaret. Då regerade böckerna ointagligt på folkbiblioteken, ibland tillsammans med tidningar och en och annan tidskrift som Biblioteksbladet, Bokstugan, Social tidskrift eller Bokvännen. Då var det knappast frågan om vad ett folkbibliotek skulle syssla med. Vi ska återkomma till det längre fram.

Litterära soppkök

De första folkbiblioteken vände sig nästan uteslutande till den "arbetande befolkningen" dvs vad Strindberg kallade underklassen. Valfrid Palmgren kallade dessa tidiga bibliotek för litterära soppkök, med en doft av filantropi och "andlig källarlukt". Inte underligt att hon inte blev populär bland folkbildare i Stockholm kring 1910 när hon som första kvinna talade i stadsfullmäktige och hårt attackerade den tidens folkbibliotek. Motståndet från biblioteksfolket i Stockholm gjorde att hon redan 1913 lämnade Stockholm för Köpenhamn, nygift med litteraturhistorikern Munch-Petersen.

Men hennes idéer skulle inte försvinna från Sverige, tvärtom. Det var hennes åsikter om det moderna folkbiblioteket, för alla, skattefinansierat, som skulle leva kvar och regera, inte minst i smakfrågor, ända fram till 1960-talet. Det var nog först med en ny generation unga bibliotekarier som hennes stränga syn på omoral och sex, dåligt språk och politisk propaganda i litteraturen skulle

utmönstras som "omodern" på 1960-talet. Ändå svävar hennes ande över oss som arbetar på biblioteket, faktiskt än idag på 2000-talet. Hennes utredning om ett stadsbibliotek i Stockholm från 1912 skulle ligga i malpåse ända till 1918. Då donerade bankmannen K.A. Wallenberg 1,5 miljoner till ett stadsbibliotek, det som skulle stå klart för invigning först 1928. Då kom också, kan man säga, den första riktigt "moderna" folkbiblioteksorganisationen till Sverige. Den skulle följas av andra, i andra städer, och 1930-talet var ett decennium när många städer och mindre orter fick nya stadsbibliotek, ofta med funktionalistisk arkitektur, som var på modet.

Vad var folkbiblioteket på den tiden? Det var en lärdomsanstalt, åtminstone i Stockholm. Bibliotekarien behandlades med vördnad, åtminstone de manliga cheferna, som inte sällan var doktorerade eller licentierade akademiker från universiteten.

Annat var det kanske med de kvinnliga andre-bibliotekarierna eller assistenterna, som snarare behandlades som gamla eller unga skolfröknar, många hade också den bakgrunden. Bibliotekarie var länge ett av de tjänstemannayrken unga flickor kunde utbilda sig till, tillsammans med yrken som lärarinna, sjuksyster, telefonist, eller kontorsassistent. På Stockholms stadsbibliotek var de fyra högsta tjänsterna besatta av män, sedan kom snart ett sextiotal kvinnliga bibliotekarier och assistenter, som sällan nådde högre än titeln andre-bibliotekarie.

Yrket sågs nog som ett kall. Då fick man försaka hög lön och status. Att Valfrid Palmgren inte själv fann sig i detta förstär man. Men hennes åsikt var att kvinnor passade utmärkt som biblioteksarbetare, liksom sjuksköterskor eller lärarinnor - de hade en

”vårdande” inställning till sina låntagare, både vuxna och barn. Hon var påverkad av det kristna kärleksbudskapet, liksom av Ellen Keys skönhetsideal.

Men yrket gav nog trots allt en viss status. Man hade liksom lite större respekt för lärare och andra pedagoger (och hit räknades bibliotekarierna) på den tiden. Och var man väl anställd på stadsbiblioteket så hade man försörjningen tryggad. De flesta stannade livet ut, tills pensionen åtminstone.

Bibliotekarien vårdade den litterära smaken. Biblioteksbladet, husorganet, recenserade på 1930-talet nästan all litteratur som utkom på svenska. Recensionerna som nästan alltid slutade ”Boken passar utmärkt på våra folkbibliotek”, alternativt ”Passar ej på ett folkbibliotek”, följdes noggrant av tidskriftens läsare, och hade en bok dissats av recensenten (som inte sällan också var bibliotekarie) så var det nästan säkert att den inte köptes in till något folkbibliotek.

Man ställde sig med självklarhet över läsarens behov och preferenser. Böcker om sex och samlevnad, som ofta dyker upp på 1930-talet (då också RFSU grundades under annat namn), varnas för. Rådet var att bara låna ut boken till ”mogna läsare”. Vad man menade är inte alltid klart, men böckerna skulle med säkerhet undanhållas unga läsare, och säkert även låntagare från arbetarklassen. Det talas om ”passar ej mindre bibliotek på landet”. Medicinböcker med planschverk på genitalier förvarades i särskilda ”giftskåp” (det rådet ges också i föreskrifterna för att få statsbidrag, som kraftigt utökades i en utredning 1930).

Skepsis mot jazz och film

Annan typ av litteratur som bibliotekarien var skeptisk till om man får tro recensionerna i BBL, var sådant som handlade om kortspel, jazzmusik, dans, icke (av statskyrkan) sanktionerade religioner, film och nöjen. Det var inget en bildad läsare behövde känna till. Däremot ser man mer positivt på idrott, och deckare recenseras ibland positivt, till skillnad från tidigare, så länge de inte innehåller något anstötligt.

Valfrid Palmgren. Promotionen 1907. Foto: Stockholms stadsarkiv

Lättsmälta underhållningsromaner förkastas nästan alltid, en vågdelare är den oerhört populära *Borta med vinden* som utkommer i slutet på 1930-talet. Den kunde inte ens stadsbiblioteket låta bli att köpa.

Om det fanns ”giftskåp” på SSB vet jag inte. Däremot

fanns bestämmelser om att viss litteratur skulle förvaras nära utlåningsdisken. Censurmöjligheterna var stora, SSB köpte trots allt det allra mesta som kom ut på svenska på 1930-talet. Men ofta bara i ett exemplar. En låntagare har berättat om hur han flera gånger fick efterfråga en roman av Agnes von Krusenstierna på den största filialen på Södermalm, och av bibliotekarien alltid fick svaret att boken ”inte fanns”. Personalen var underbemannad och låntagaren fick själv försöka hitta boken i den stora kortkatalogen.

I det här fallet fanns boken, och låntagaren (en arbetare) sa argt att han tänkte klaga hos stadsbibliotekarien. Då hämtades boken upp från källaren!

Annars var svaret oftast att ”boken var utlånad”. Då, som nu, kunde väntetiden bli årslång.

Hierarkin på biblioteket var militärisk. Det var från början sex nivåer, från stadsbibliotekarien och ner till tredje assistent. Inom varje nivå fanns tre olika anställningsnivåer: ordinarie, extra ordinarie och extra. Valter Ahlstedt, som jag intervjuade ett år innan han gick bort, och som arbetat på SSB i 35 år, berättade att man ständigt vikarierade på en annans tjänst, och att stor tid gick åt att söka tjänster inom organisationen. För männen inom organisationen gick avancemanget ganska snabbt, Ahlstedt blev själv förste bibliotekarie efter sex försök. Men en kvinnlig anställd kunde få söka sextio nya tjänster, och avancerade sällan högre än till förste assistent.

Biblioteket speglar naturligtvis förhållandena och tankarna i det samhälle man verkar i. Jag har studerat SSB:s historia i sällskap med Sven-Eric Liedmans bok *I skuggan av framtiden* som handlar om konflikten mellan hård och mjuk upplysning, upplysningsprojekt och modernitet. Det moderna samhället ställer speciella krav på sina invånare, där *förändring* och anpassning är ett av de viktigaste. Därför står i det moderna alltid en kamp mellan ”tradition” och ”förnyelse”. Liedman menar att detta är utmärkande för en organisation, särskilt av den äldre typen som vi talar om. Man måste ”bevara” vissa värden och strukturer, samtidigt som man ständigt måste förnyas, förändras. Det är en balansakt som är svår att bemästra.

Värdegrunden

En organisation som inte förändras, steltnar. Max Weber, organisationsteorins fader, kallade tänkesättet ”en järnbur av föreställningar”, som gör att förändring tillslut blir hart när omöjlig. Norrmannen Ragnar Audunson visade i sin avhandling hur svårpenetrerad biblioteksarbetarnas värdegrund är. Där hittar man en tro på demokratin, på medkänsla och solidaritet, på pedagogik, socialt arbete, och på att biblioteket verkligen kan förändra förhållandena i världen.

Man ser att han talar om den generation av bibliotekarierna som debuterade på 1960- och 1970-talet. Men jag har funnit att bibliotekarierna och assistenterna på SSB på 1930-talet drevs av en ganska snarlik värdegrund, som ju utgick från Valfrid Palmgren. Och en sådan *värdegrund* är oerhört svår att förändra, det tar mycket lång tid.

Idag är det moderna samhällets lockelser åtminstone mer visuellt påtagliga än för femtio eller hundra år sedan. Adorno och Horkheimer, som 1947 publicerade *Upplysningens dialektik* ger bilden av Odysseus, som bunden vid masten på sitt skepp tvingas lyssna till sirenernas lockande sång. Det kommersiella tänkandet, att allt går att tjäna pengar på, individualismen och egennyttnen är påtagliga exempel på den modernitet vi idag lever i.

Samtidigt är vi som arbetar med någon form av mänsklig kommunikation, alla deltagare i det Liedman kallar ett upplysningsprojekt. Historien tog inte slut i om kommunismens fall, menar han, och projektet fortsätter, fortfarande inspirerat av franska revolutionens deviser jämlikhet, solidaritet och broderskap (eller systemskap, eller en blandning av båda).

Folkbiblioteken uppstod ju strax efter franska revolutionen, i Sverige runt 1800, och är präglade av revolutionens upplysningsfilosofi. Och Stockholms stadsbibliotek har klara drag av folkhemsinstitution, tillkommet samma år som Per Albin Hanssons berömda folkhemstal.

Men hur ser det ut idag? Har dagens bibliotekarierna en *annan* värdegrund? Är kravet på *förändring* ännu större idag än för femtio år sedan? Har *upplysningsprojektet* tagit slut, liksom folkhemmet sägs

bis #1 2011

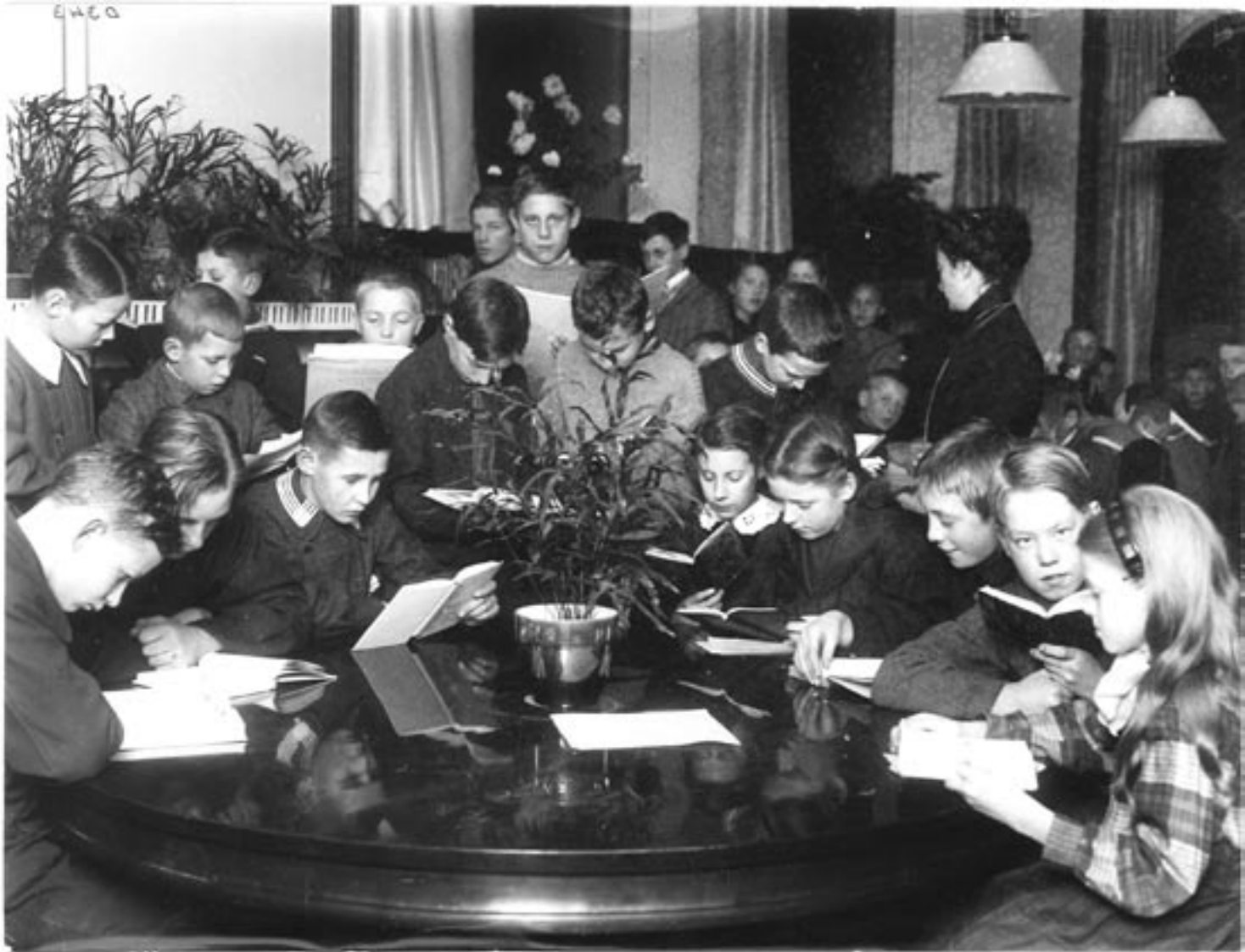

Foto: Stockholms stadsmuseum

vara färdigbyggt? Måste vi då som en konsekvens kasta ut traditionen och det gamla som barnet med badvattnet? Eller kan man arbeta både traditionellt och samtidigt förnya sig, förnya verksamheten, ta lärdom av tidigare misstag, och utveckla verksamheten, i takt med

det moderna samhällets ständiga förändringar (som idag går enormt mycket snabbare än för femtio år sedan)?

Se där några frågor att tänka på i det nya millenniets sköna nya värld.

Ny BiS-salong i maj!

- ▶ **Var?** Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Upplandsgatan 4, nära Norra Bantorget
- ▶ **När?** Onsdag 11 maj kl 18
- ▶ **Vad?** Tradition och förnyelse i ett folkbiblioteksperspektiv
- ▶ **Vem?** Mats Myrstener, doktorand med Stockholms stadsbiblioteks historia som tema
- ▶ **Vem?** Per Sundgren, lektor på Södertörn som 2007 doktorerade på avhandlingen "Kulturen och arbetarrörelsen". Per har varit kulturborgarråd i Stockholm
- ▶ **Hur?** Inledning av Mats och Per, sedan samtal - över ett glas vin för den som så önskar